

Docentenhandleiding

Naam opdracht: Merci voor je brief. Taalcontact in ouder Nederlands¹

Opleiding: havo, vwo

Leerjaar: 4, 5, 6

Taalvaardigheid: schrijfvaardigheid en argumentatieve vaardigheden

Taalniveau opdracht: 3F-4F

Gebruikte bronnen en lesmaterialen: Scans van het Stadsarchief Amsterdam

(<https://archieff.amsterdam/inventarissen/scans/423/5.2.1/start/0/limit/10/highlight/3>;

<https://archieff.amsterdam/inventarissen/scans/423/5.2.1/start/0/limit/10/highlight/4>);

gtb.ivdnt.org (Historisch woordenboeken van het Instituut voor de Nederlandse Taal);

www.etymologiebank.nl (Etymologiebank, verzameling etymologische woordenboeken)

Omschrijving

Op basis van archiefstukken en met behulp van historische woordenboeken ontdekken leerlingen dat codeswitching, oftewel ‘het mengen van talen’, van alle tijden is.

Doel

- De leerling weet dat de Nederlandse taal constant verandert, en kan historische bronnen in de context van die verandering plaatsen.
- De leerling begrijpt de uitdagingen in de transcriptie van historische bronnen en kan daar zelf mee uit de voeten.
- De leerling weet wat codeswitching is (namelijk, het verspringen tussen twee talen tijdens het spreken en/of schrijven), en heeft inzicht in hoe het in zowel historische context als hun eigen taalgebruik voorkomt.

Instructiewijze en werkvormen

- Zelfstandig transcriberen; samenwerken in kleine groepjes om de transcripties samen te voegen en te analyseren.
- Oriëntatie op inhoud en context door middel van korte klassikale uitleg op basis van bijgevoegde tekst.
- Groeps- en klassikale gesprekken over de bevindingen bij de historische brieven, en hedentijds/eigen taalgebruik.

Indicatie verwerkingstijd

3 lessen van 50-60 minuten. Er kan ook een selectie gemaakt worden, bijvoorbeeld alleen les 1. Les 1 kan ook overgeslagen worden, als de transcriptie wordt uitgereikt. Aan de hand van de transcriptie kan eventueel alleen les 2 of juist les 3 gedaan worden.

---

¹ Deze lessenreeks is ontworpen binnen het project *Pardon my French? Dutch-French language contact in the Netherlands (1500-1900)* (gesubsidieerd door de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek). De makers zijn Hester Groot, Andreas Krogull en Gijsbert Rutten. Zij danken Roland de Bonth en Judith Nobels voor hun nuttige commentaar.

Tijdsindeling:

Les 1 (50-60 minuten): Transcriberen

- 15 minuten: klassikale introductie, met uitleg over historische taalkunde, taalverandering, en transcriberen. De bijgeleverde PowerPoint-presentatie biedt aanknopingspunten hiervoor.
- 5 minuten: klas herindelen (verdelen in groepjes van vier). Scans van de te transcriberen brief uitdelen (er zijn 4 pdf-bestanden, voor elke pagina 1), of leerlingen aanwijzingen geven om de scans zelf digitaal te openen:
(<https://archieff.amsterdam/inventarissen/scans/423/5.2.1/start/0/limit/10/highlight/3>;
<https://archieff.amsterdam/inventarissen/scans/423/5.2.1/start/0/limit/10/highlight/4>).
- Optioneel 5-10 minuten: leerlingen oefenen op de website <https://watstaatdaer.nl/oefenen/letters-cijfers/19e-eeuwse-letters> met het ontcijferen van historische handschriften.
- 20 minuten: **Opdracht 1.** Leerlingen transcriberen individueel de pagina die zij hebben gekregen. Docent loopt rond om te helpen waar nodig. Aan het eind van deze handleiding staat de volledige transcriptie.
- 5-10 minuten: in de eerder gemaakte groepjes bespreken leerlingen de inhoud van de brief, met alle 4 kantjes naast elkaar.
- 5 minuten: bespreek klassikaal de uitdagingen van het transcriberen: waar liepen leerlingen tegenaan? Waren er passages waar ze niet uitkwamen?

Les 2 (50-60 minuten): Historische taalveranderingen onderzoeken

- 5 minuten: Het onderwerp klassikaal kort herintroduceren. De PowerPoint geeft enige informatie over de schrijver van de brief en de context waarin hij schreef.
- 5-10 minuten: **Opdracht 2.** Leerlingen noteren, in overleg met hun groepje van vier, de woorden/uitdrukkingen die afwijken van hedendaags Nederlands.
- 10 minuten: **Opdracht 3.** Leerlingen noteren in overleg met hun groepje verouderde spellingsvormen die ze in de brief zijn tegengekomen.
- 5 minuten: bespreek klassikaal wat ze hebben gevonden, en laat groepjes elkaars bevindingen aanvullen waar nodig.

Enkele grammaticale verschillen:

- Naamvalsuitgangen worden behouden, bijvoorbeeld op pagina 1: ‘den hoeveelsten weet ik niet’, ‘Als je dezen ontvangt’ (‘dag’ en ‘brief’ zijn historisch mannelijke woorden)
- Conjunctief: ‘Als ik in Amsterdam ware geweest’ (= zou zijn)

Oude spellingsvormen Nederlands

Pagina 1	Zyn; zooveel; gewenscht; geene; zoo; eenigzins; mogelyk; moeielyke; wy; my; zy; albyzonder; schryve
-----------------	---

Pagina 2	Wy; albyzonder; myne; spyt; in perfecten staat; eene; schildery; syn; byzonder; frischheid; te-vroegen; voordeeliger; pryzen; wy; eene; ooren; myn; zoo; zyn
Pagina 3	Dikwyls; myne; wy; gene; mynheer; wyn; eenige; Jufvrouw; hy; weder; hoofdonderwyzeres; groote; pryzen; schilderyen; zyn; altyd; myne; by
Pagina 4	Gaauw; hiernevens; schryft; schryf; by; eene; binnens huis; tracteeren; zynen; schryven; zooveel; schildery

- 5 minuten: klassikale introductie over het online historische woordenboek WNT en hoe het gebruikt kan worden voor historisch onderzoek. Aan te raden is om 1 of 2 zoekopdrachten voor de klas uit te voeren, om leerlingen kennis te laten maken met de functies en handelingen die ze in het woordenboek kunnen verrichten voordat ze er zelf mee aan de slag gaan.²
- 20 minuten: **Opdracht 4.** Leerlingen gaan via het WNT op zoek naar de betekenissen en historische veranderingen van enkele termen die ze in hun brief zijn tegengekomen.
- 5 minuten: **Opdracht 5.** Leerlingen, individueel of in hun groepjes, schrijven de niet-Nederlandse woorden die ze in de brief tegenkomen op.
- 5-10 minuten: klassikale bespreking van de niet-Nederlandse termen die terugkomen in de brief. Er zit een heleboel Frans tussen, waarbij sprake is van codeswitching. Vergelijk de resultaten van de groepjes: welke termen zijn er allemaal te vinden, en heeft iedereen die termen als Frans herkend? Zie de mogelijke bevindingen hieronder:

Pagina	Woord/uitdrukking	Betekenis
1	Enfin	Dus
1	Amice	Vriend (Latijn)
1	Quoiqu'il en soit	In ieder geval
1	Primo	Ten eerste (Latijn)
2	Chai	Wijnkelder
2	Dejeuner	Lunch (zn)
2	Rue Caussan	Caussanstraat
3	dejeuneer	Lunch (ww)
3	Rue Maleret	Maleretstraat
3	Bifteck	biefstuk
3	Si cela t'intéresse	Als dat je interesseert
3	Le fils de Giboyer	De zoon van Giboyer
3	Ver solitaire	Lintworm
3	J'espère qu'elle va bien et la famille Swens aussi	Ik hoop dat het goed met haar gaat, en ook met de familie Swens

² Let op: mocht u of de klas meer willen weten over het gebruik van online historische woordenboeken, dan bestaat er ook een lesbrief specifiek over het WNT, gemaakt door Roland de Bonth en te raadplegen via de website van het INT: https://ivdnt.org/wp-content/uploads/2020/10/Lesplan_HV123_WNT.pdf

3	Ce n'est pas moi qui les gagnerai	Ik ben niet degene die ze zal winnen
4	Amice	Vriend (Latijn)
4	Adieu, adieu, adieu	Dag, dag, dag
4	t.à.t. (tout à toi)	Geheel de jouwe
4	Merci	Dankjewel

- 5-10 minuten: **Opdracht 6.** Leerlingen gaan na in hun groepje waarom de schrijver ervoor kiest om de wisselen naar het Frans in deze voorbeelden. Hun resultaten schrijven ze kort op.
- 3-5 minuten: **Opdracht 7.** Leerlingen kijken individueel naar welke ontleningen single-word vs. langere switches zijn. Single-word ontleningen in de brief zijn bijvoorbeeld **merci** en **enfin**; een voorbeeld van een langere switch is **ce n'est pas moi qui les gagnerai**.
- 10 minuten: klassikale discussie over hun resultaten. De volgende taalkundige concepten kunnen van pas komen bij het bespreken van de mogelijke redenen om te codeswitchen:
  - **Lexicaal gat:** Een lexicaal gat krijg je wanneer er in een taal geen term bestaat voor een bepaald concept. Zo heeft het Engels geen term die exact de lading dekt van het Nederlandse *gezellig*. Maar ook andere talen kennen tal van termen waarvoor we in het Nederlands geen direct equivalent hebben. Een voorbeeld is het Engelse *sibling*, waarvoor het Nederlands geen exact equivalent kent. Een lexicaal gat kan een reden zijn om kort over te gaan op een andere taal.
  - **Luxeontlening** (“luxury loan”): Leenwoorden kunnen noodzakelijk zijn om een lexicaal gat te dichten; maar soms komen ze ook voor terwijl er al een term bestaat voor het geleende woord. In zo'n geval heb je te maken met een luxeontlening. Voorbeelden in deze brief zijn “ik **dejeuneer**”, of “**Merci**”.
  - Let ook op het verschil tussen **ontlening** en **codeswitching**. Bij ontlening/leenwoorden is er meestal sprake van een woord dat in de taal verankerd raakt en zich uiteindelijk ook naar de vorm aanpast (bijv. *tafel* < romaans *tavola*, vgl. Lat. *tabula*, of *website* met de <b> uitgesproken als /p/).
  - Bij **codeswitching** gaat het eerder om taalwisselingen die eenmalig voorkomen, vaak ook veel meer volgens de oorspronkelijke (bijv. Franse) uitspraak en/of spelling. De codeswitch “meestal met **salade & bifteck si cela t'intéresse**” is een switch die in deze brief voorkomt, maar verder niet vast wordt gebruikt in het Nederlands. Let op: bij dit laatste voorbeeld is de taal van het woord *salade* ambigu. *Salade* is van oorsprong ook een Franse term, maar het is mogelijk dat het al zo volledig was ingeburgerd toen deze brief geschreven werd dat het al niet meer als een codeswitch werd ervaren.

Les 3 (50-60 minuten): Codeswitching in eigen taalgebruik

- 10 minuten: klassikale introductie, waarbij het onderwerp wordt opgefrist en het concept van codeswitchen wordt behandeld. Zie daarvoor de PowerPoint.

- 3-5 minuten: **opdracht 8**. Leerlingen bedenken in hun groepje van vier personen nog 10 leenwoorden of leenuitdrukkingen die in het Nederlands gebruikt worden.
- 5 minuten: klassikale bespreking van de resultaten die de groepjes hebben bedacht.
- 3 minuten: leerlingen noteren snel de antwoorden op de vragen van **opdracht 9** voor zichzelf.
- 10 minuten: leerlingen bespreken in hun groepjes hun antwoorden. Klassikale bespreking is optioneel.
- 10 minuten: leerlingen gaan, voor **opdracht 10**, in hun eigen chatgesprekken op zoek naar voorbeelden van codeswitchen, en noteren die. Let op: hiervoor zijn telefoons en toegang tot sociale media noodzakelijk!
- 10 minuten: leerlingen vergelijken hun resultaten met die van de rest van hun groepje (**opdracht 11**). De docent loopt rond om bij de groepjes te informeren naar hun resultaten.
- 5 minuten: klassikale afsluiting, met korte conclusie over het vergelijken van historisch en hedendaags taalgebruik, en het begrip dat taalverandering kan ontstaan door codeswitchen en een fenomeen van alle tijden is.

Volledige transcriptie (diplomatisch en geannoteerd)

Brief van Gerardus Allebé³ (*1849 Amsterdam, †1879 Batavia) geschreven vanuit Bordeaux aan zijn broer August⁴ in Amsterdam, 16 april 1874

Stadsarchief Amsterdam, toegangsnummer 423 (Archief van de familie Allebé), inventarisnummer 52 (Ingekomen brieven van broer Gerard Allebé en schoonzus W.M.H. Allebé-Drognat Landré, 1874–1878)

Scans

<https://archieff.amsterdam/inventarissen/scans/423/5.2.1/start/0/limit/10/highlight/3>

<https://archieff.amsterdam/inventarissen/scans/423/5.2.1/start/0/limit/10/highlight/4>

Transcriptie [SAA 0423 0052 02 19C Allebé]

(blz. 1)

Bordeaux, 16 April 1874.

Beste Guust.

Als je dezen ontvangt zal het je verjaardag (den hoeveelsten weet ik niet) zyn, maar wat ik wel perfect weet is dat je nog nooit zooveel goeds heb toe gewenscht als thans; **enfin**, amice, we zullen maar geene phrases maken: ik hoop dat het je in alle opzichten goed zal gaan; zoo goed als maar eenigzins mogelyk is. – Als ik in Amsterdam ware geweest op je verjaardag had ik iets voor je gekocht; maar thans ging dat niet aan, om reden der moeielyke verzending. – **Enfin quoiqu’il en soit** je weet dat er op 19 April in Bordeaux veel aan je gedacht zal worden: er zyn ook geloof ik allemachtig weinig broers die elkaar zoo gaarne mogen als wy. – Het doet

---

³ Gerard (of Gerardus) Allebé, geboren op 19 juli 1849 te Amsterdam, overleden in 1879 (te Batavia?); wijnhandelaar te Bordeaux

⁴ August (of Augustus) Allebé, geboren op 19 april 1838 te Amsterdam, overleden op 10 oktober 1927 te Amsterdam; kunstschilder (<https://rkd.nl/nl/explore/artists/record?query=august+allebe&start=0>)

my veel genoeg dat Marie⁵ voor je iets gemaakt heeft; zy waardeert ook wel wat je voor my gedaan hebt. **Enfin** laten wy daar maar van afstappen. – En laat ik je liever eens het weinige nieuws verhalen dat er hier is; primo is het in zaken albyzonder stil.

(marge blz. 1) Zeg aan Threes⁶ dat zy maar niets over H. schryve aan de fremery⁷

(blz. 2)

en hebben wy in den laatsten 10 dagen albyzonder weinig bestellingen gehad; tot myne spyt is het vat voor den Heer de Boer niet vol aangekomen hoewel het door ons in perfecten staat afgezonden was. Ik heb daarover aan Hoogewerff geschreven. – Er is eene schildery tentoonstelling welke ik niet heb gezien. – De vooruitzichten voor den wyn oogst & dien der pruimen is byzonder gunstig de frischheid der laatste dagen belet te-vroegen groei en is er dus veel minder kans op bevroezen. – Hoe beter oogst hoe voordeeliger pryzen voor ons. – Wy hebben in den **chai**⁸ eene kleine kat tot ons genomen een arm klein beest met afgehakten staart en ooren. Ik geef het meestal een deel van myn **dejeuner** en uit de **rue Caussan** zendt men ook melk & brood. – Het is jammer dat je dit jaar niet hier komt dat zou zoo goed zyn dan zou je eens zien waar de druiven groeien, van welke ik jelui

---

⁵ Marie = Wilhelmine Maria Henriëtte Drogat Landré

⁶ Threes = Theresia Allebé (1823–1901), een nicht van Gerard en August Allebé

⁷ de fremery = familienaam de Fremery

⁸ chai = wijnkelder

zond & waarvan ik jelui zenden
zal zoo God het wil. –

(blz. 3)

Ik **dejeuneer** tegenwoordig dikwyls
op myne kamer in de **rue Maleret**,
meestal met salade & **bifteck**
si cela t'intéresse. – In zake
ardenne niets nieuws. Aan Guinard
is een lang stuk ingeleverd en
zullen wy hem dezer dagen spreken
om te zien wat ons te doen staat.
Sinds lang ontving ik gene
brieven van huis. – Mynheer
Munzebroek bestelt ook maar
geen wyn kan je daar niets
aan doen, door eenige grappen voor
de Jonge Jufvrouw te maken. –
Mynheer & Mevrouw Landré⁹ zenden
je kaartjes per post. – Heb je **Geb**
le fils de Giboyer¹⁰ al gezien of met
andere woorden Gebauer junior¹¹
Hy wilde je bezoeken (met of zonder
ver solitaire¹² weet ik niet). – Gaarne
ontving ik weder eens een lettertje
van onze hoofdonderwyzeres; **j'es=**
père qu'elle va bien et la famille
Swens aussi. – zondag a.s. en volgende
dagen groote wedrennen te Bouscat
(naby Bordeaux) de pryzen bedragen
samen ongeveer 30000 francs; **ce**
n'est pas moi qui les gagnerai.
Ik zie er worden schilderyen van
den Heere Reede v. Outshoorn¹³
verkocht. – De jonge de Vries nog

⁹ Gerard Allebé was getrouwd met Wilhelmine Maria Henriëtte Drognat Landré; het gaat bij “Mynheer & Mevrouw Landré” waarschijnlijk om haar ouders: Charles Landré en Wilhelmina Maria Henrica Kamerling

¹⁰ Waarschijnlijk een verwijzing naar “Le Fils de Giboyer”, een komedie van Émile Augier uit 1862

¹¹ Mogelijk een verwijzing naar de Amsterdamse kunstschilder Carel Mauritz van Gebauer (*1806), of diens zoon, navolger o.i.d.?

¹² ver solitaire = lintworm

¹³ Willem Constant Pieter (baron) van Reede van Oudtshoorn (1812–1874), was hoofdingenieur van Waterstaat; had een verzameling schilderijen; bezat ook een groot aantal aquarellen en tekeningen; de werken zijn onder meer in Parijs en Duitsland aangekocht; stond bekend als de beschermheer van de kunsten; [...] de veiling van zijn collectie vond in twee delen plaats: 14 april 1874 en 27 oktober 1874, beiden te Amsterdam.

niet gezien. Ik hoop dat de
 ouders & allen op het Singel wel zyn.
 Is den Haas nog altyd wel; doe
 hem myne groeten by gelegenheid.

(blz. 4)

Daar ben ik waarachtig al op het
 4de zijdje, hoe ik zoo gaauw geschreven
 heb weet ik niet vooral als je zag
 welke erge winter handen ik heb. –
 Winter handen gekregen door dat ik
 uit een bad komende vergeten heb
 handschoenen aan te trekken. –
 Overigens ben ik perfect wel. –
 Marie die hiernevens schryft
 is ook wel gelukkig en ook gelukkig
 wel; evenals ik. – Schryf me
 eens by gelegenheid of er reeds
 eene plaats binnens huis
 gevonden is van welke Mama
 Papa & de overigen den optocht zonder
 gedrang kunnen zien; ik denk op
 den 19 April op eene flinke taart
 te tracteeren jammer dat je
 er niet mede van profiteren kunt.
 Nu amice nog maals alles goeds;
 schryf me eens spoedig. – **adieu**
adieu, adieu. – t.à.t.¹⁴
 Gerard.

Komt er morgen nog een brief
 dan schryf ik dit wellicht
 nog vol. –

17 April

Merci voor je brief. Bedank
 Papa voor den zynen. Ik zal
 hem spoedig schryven. Aller
 aardigst vind ik dat Lethe¹⁵
 zooveel heeft opgebracht

---

¹⁴ t.a.t = tout à toi

¹⁵ “Lethe” is de titel van een schilderij van August Allebé uit 1863 (<https://rkd.nl/nl/explore/images/27192>); op 14 april 1874 is het schilderij voor gl. 1485 op een veiling in Amsterdam verkocht; privéverzameling van W.C.P. baron van Reede van Oudtshoorn (“Uitslag der veiling van het kabinet van Reede van Oudtshoorn”)

Marie vond het ook al
heel goed.

(marge blz. 4) Wat stelt je schildery voor den koning voor?